



## ILK YOSHDAGI BOLALARDA NUTQNI RIVOJLANTIRISH

*Hayitova Guzal Muradovna*

*Koson tumani 14-Davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori*

*Bolalarni nutqini o'zlashtirish*

**Annotatsiya:** *Mazkur maqolada erta bolalik davrida nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi bosqichlar va omillar, tilgacha bo'lgan tovushlardan murakkab jumlar shakllanishiga o'tish, bir va ikki so'zli so'zlarning paydo bo'lishi kabi rivojlanishning asosiy bosqichlari, tarbiyachilar va o'qituvchilar uchun nutqni rivojlantirishga yordam beradigan amaliy strategiyalar, yosh bolalarda til ko'nikmalarini tushunish va rivojlantirish to'g'risida batafsil fikr yuritilgan.*

**Kalit so'zlar:** *nutq rivojlantirish, erta bolalik, til ko'nikmalari, optimal nutq rivojlanishi, kognitiv omillar, interfaol o'yinlar, amaliy strategiyalar.*

### **Kirish:**

Erta bolalik davrida nutqning rivojlanishi bolaning umumiy o'sishining muhim jihati bo'lib, u go'daklikdan maktabgacha yoshdagi davrgacha o'tadigan bir qator murakkab va o'zaro bog'liq bosqichlarni o'z ichiga oladi. Ushbu rivojlanish odatda tug'ilishdan taxminan 12 oygacha bo'lgan tildan oldingi bosqichda boshlanadi. Bu davrda chaqaloqlar ikki oylikdan uch oygacha bo'lgan davrda tovushli tovushlarni chiqaradilar, ular zavqni ifodalaydi va muloqotning dastlabki shakli bo'lib xizmat qiladi. Tilgacha bo'lgan bu shakllardan mazmunli nutqqa o'tish kognitiv va ijtimoiy rivojlanishdagi muhim bosqichni ko'rsatadi, chunki bu bolaning atrof-muhit va undagi shaxslar bilan faolligini ko'rsatadi.



### **Adabiyotlar tahlili va metodologiya:**

Bolalar taxminan 12 oylik bo'lganda, ular odatda bir so'zli bosqichga o'tadilar, bu yerda ular ma'lum ma'nolarni yetkazish uchun bitta so'zdan foydalanishni boshlaydilar. Bu bosqich so'z boyligining tez kengayishi bilan ajralib turadi; 18 oyga kelib, ko'p bolalar taxminan 50 so'zdan iborat leksikaga ega. Bir so'zli so'zlarning soddaligi ularning ahamiyatini inkor etadi, chunki har bir so'z kengroq tushuncha yoki istakni ifodalovchi kuchli belgi bo'lib xizmat qiladi. Ushbu bosqichdan so'ng, 18 oydan 24 oygacha bo'lgan davrda bolalar ikki so'zli bosqichga o'tadilar, bu erda ular so'zlarni birlashtirib, murakkabroq fikrlarni ifodalovchi oddiy iboralarni hosil qilishni boshlaydilar. Bu davrda so'z boyligi keskin tezlashadi, ko'pincha bir necha oy ichida ikki yoki uch marta ko'payadi, chunki bolalar o'z fikrlari va his-tuyg'ularini bildirish uchun tildan foydalanishni tobora ko'proq o'zlashtiradilar.

Odatda ikki yoshdan uch yoshgacha bo'lgan dastlabki ko'p so'zli bosqich nutq rivojlanishining keyingi evolyutsiyasini ko'rsatadi. Bolalar uzunroq jumlar qurishni boshlaydilar va asosiy grammatik tuzilmalardan foydalana boshlaydilar, ular nutqiga olmoshlar va ko'pliklarni kiritadilar. Ushbu bosqichda bolaning so'z boyligi 200 dan 1000 tagacha so'zni o'z ichiga olishi mumkin, bu esa yanada nozik ifodalashga imkon beradi. Bu davr muhim kognitiv yutuqlarni aks ettiruvchi istaklarni ifodalash, savollar berish va rad etish qobiliyatining o'sishi bilan tavsiflanadi. Bolalar uch yoshdan besh yoshgacha bo'lgan davrda ular murakkab jumlar bosqichiga o'tadilar, bu erda ular yanada murakkab fikr va g'oyalarni shakllantirishlari mumkin. Gap tuzilmalari tobora takomillashib, savollar, inkorlar va turli grammatik shakllarni qamrab oladi.

### **Natijalar:**

Erta bolalik davrida nutq rivojlanishining bir qancha omillar, jumladan, biologik, kognitiv, ijtimoiy va ekologik elementlar ta'sir qiladi. Biologik jihatdan genetik moyillik tilni o'zlashtirish qobiliyatida rol o'ynashi mumkin, nevrologik rivojlanish



esa nutqni ishlab chiqarish va tushunishni osonlashtirish uchun juda muhimdir. Kognitiv qobiliyatlarning rivojlanishi bilan bolaning tilni tushunish va undan samarali foydalanish qobiliyati ham oshadi; ramziy fikrlashning paydo bo'lishi bolalarga so'zlar va ular ifodalovchi ob'ektlar yoki tushunchalar o'rtasida aloqa o'rnatishga imkon beradi.

Ijtimoiy o'zaro ta'sir nutqni rivojlantirishning yana bir muhim omilidir; g'amxo'rlik qiluvchilar va tengdoshlar bilan muloqot qilish mazmunli muloqot orqali til o'rganishga yordam beradi. Ta'sirchan o'zaro ta'sirlar - tarbiyachilar bolalar bilan suhbatlarda faol ishtirok etadilar - tilni o'zlashtirishni rag'batlantirishda ayniqsa foydalidir. Bundan tashqari, boy lingvistik muhitga ta'sir qilish kabi atrof-muhit ta'siri so'z boyligi o'sishi va tushunish ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Til rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi resurslardan foydalanish ijtimoiy-iqtisodiy omillarga qarab farq qilishi mumkin, bu esa barcha bolalar uchun tilga boy muhitni tarbiyalash muhimligini ta'kidlaydi.

### **Muhokama:**

Ushbu shakllanish davrida optimal nutq rivojlanishini rag'batlantirish uchun tarbiyachilar va o'qituvchilar bir nechta samarali strategiyalarni qo'llashlari mumkin. Kundalik mashg'ulotlar davomida bolalar bilan muntazam suhbatlashish ularga turli xil tillardan foydalanishga yordam beradi, shu bilan birga muloqot haqidagi tushunchalarini mustahkamlaydi. Birgalikda o'qish yana bir muhim amaliyotdir; yoshga mos kitoblarni baham ko'rish nafaqat so'z boyligini kengaytiradi, balki hikoyalar va interaktiv munozaralar orqali tushunish ko'nikmalarini oshiradi. O'yinni rag'batlantirish, ayniqsa interfaol o'yin - bolalarga turli kontekstlarda o'zini namoyon qilish imkoniyatini berish orqali tildan foydalanish va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishi mumkin. Shuningdek, ushbu jarayonda g'amxo'rlik qiluvchilarning sabr-toqatli bo'lishlari va qo'llab-quvvatlashlari juda muhimdir.



### **Xulosa:**

Xulosa qilib aytish mumkinki, erta bolalik davrida nutqning rivojlanishi chaqaloqlikdan maktabgacha yoshdagi bolaning til qobiliyatini shakllantiradigan biologik, kognitiv, ijtimoiy va ekologik omillarning murakkab o‘zaro ta‘sirini ifodalaydi. Nutqni rivojlantirishning alohida bosqichlarini tushunish bolalarning tilni qanday egallashi va samarali muloqot qilishlari haqida qimmatli tushuncha beradi. Tilning boy o‘zaro ta‘sirini rag‘batlantiradigan va til bilan mazmunli shug‘ullanish uchun imkoniyatlar yaratadigan qo‘llab-quvvatlovchi muhitni ta‘minlash orqali tarbiyachilar bolaning nutqini rivojlantirishni sezilarli darajada yaxshilaydi, kelajakda o‘rganish va ijtimoiy o‘zaro munosabatlar uchun mustahkam poydevor yaratadi.

### **Adabiyotlar ro'yxati:**

1. Muzaffarova, X. N., & Egamnazarov, M. YU. Maxsus ta'limda bolalar intellekti darajasini aniqlashda psixologik-pedagogik eksperiment o'tkazish texnologiyasi. Zamonaviy ta'lim, 2017.
2. L. Mirjalolova. Bolalarni gapirtirib o'ynaladigan o'yinlarga nutqiy jihatdan tayyorlash. T.: 2005.
3. Kadirova R.M. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning omillari. -T.: TDPU, 2002.
4. Qodirova F.R., Kadirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. -T.: Istiqlol, 2006.